

**VERBOND VAN DIETSCHER NATIONAAL
SOLIDARISTEN (VERDINASO)**, een op 6 oktober 1931 door Joris van Severen opgerichte organisatie, waarvan de bedoeling was een einde te stellen aan de onmacht van de Vlaams-nationalistische

Grondslag en Doel van het Dietsch Nationaalsolidarisme

I. Bepaling van het Dietsch Nationalisme.

Het Dietsch Nationalisme, de Dietsch-nationale Strijd, is: het streven der DIETSCHER VOLKSGEMEENSCHAP naar de bevestiging van haar organische gebondenheid in den éénen, daaraan beantwoordenden DIETSCHEN STAAT.

II. Doel van het Dietsch Nationalisme.

Het doel van dit Dietsch Nationalisme is: het levend organisme: de Dietsche Volksgemeenschap, met haar eigen karakter, eigen deugden, eigen cultuur, in volkomen gaafheid te handhaven en gezond te doen gedijen, door:

1) Deze Dietsche Volksgemeenschap tot een bewuste, fier-opgerichte, aaneengesloten NATIE te vormen en tot volkrachtige ontwikkeling te brengen.

2) Voor die gezonde Dietsche Natie te bouwen en in stand te houden: een gezonden, doelmatigen, aan het Dietsche wezen aangepasten Staat: den DIETSCHEN VOLKSTAAT.

van de principes van 1789. De invloed van Maurras („Le père intellectuel de tous les fascismes européens”, L. Degrelle) was eigenlijk sterker in bepaalde franstalige kringen, bv. in de krant van Neuray c.s. La Nation belge (voortzetting van de XXe Siècle, die in 1916 reeds uitblonk in antiparlementaire en antidemocratische schimpscheuten). Van Severen was de enige notoire Vlaamse maurrassist. Hoewel volgens E. Defoort het hoogtepunt van de maurrassistische invloed in België te situeren valt in de periode 1915-'27, kwam de kritiek in Vlaanderen, behalve van L. Dosfel, voornamelijk van Edmond Rubbens en Jules Perquy, behorende tot het in 1921 opgerichte Algemeen Christen Werkersverbond, dat in de jaren dertig met kanunnik L. Colens en P.W. Segers deze houding zou bevestigen.

Het virulente nationalisme ging gepaard met afwijzing van het „demoliberaale” systeem, een steeds luider klinkend antidemocratisch antiparlementarisme. Nationalistische weekbladen zoals Vlaanderen (1922) en Jong Dietschland (1927) en niet het minst het blad van Joris Van Severen zelf, De Westvlaming (1921-'31) deden hier sterk aan mee. Ook daarop werd in het katholieke kamp gereageerd, bv. door E. van Dievoet (Anti-Parlementarisme, 1929). Toen Joris van Severen in mei 1929 niet werd herkozen, lag de baan voor het antiparlementarisme voor goed vrij, al groeide in West-Vlaanderen de tegenstelling tussen hem en Jeroom Leuridan.

Het katholieke en integralistische nationalisme deelde ook in de angst voor de bolsjewistische bedreiging uit het Oosten. Spenglers Untergang des Abendlandes (1918-'22) sprak hier velen aan (zoals Ward Hermans, Cyriel Verschaeve en Joris van Severen).

De burgerij beefde eveneens voor elke socialistische deelneming aan het bewind in België, een antisocialistische reflex die niet werd weggenomen door de herderlijke brieven van het episcopaat van 2 februari en 18 augustus 1925. Steeds duidelijker werd de roep: „la révolution est à droite.” De antisocialistische reflex verhinderde niet dat - ook van flamingantische zijde - de kritiek op het liberale economische systeem voortdurend heviger werd. Vlak vóór de grote crisis werd het kapitalistische systeem door Tawney (1926) en Sombart (1928 e.v.) indringend onder de loupe genomen. Een neerslag van hun kritische opmerkingen kon men lezen bij R. van Genechten, Verstarringsverschijnselen in de kapitalistische maatschappij (in *De Economist*, LXXXI nr 5, mei 1932, p. 337-361). De nationalisten - ook in Vlaanderen - hebben dit antikapitalisme in corporatistische en solidaristische krijgsoefeningen willen bevechten, waarbij, behalve Maurras, de Carta del Lavoro van Mussolini, het Portugal van Salazar en het Oostenrijk van Dolfuss model stonden. Een literaire onderbouw werd geleverd door schrijvers en redenaars die een bewogen oproep tot gemeenschapszin en gemeenschapsmystiek lieten horen, bv. de beide Brunings, G. Knuveler, Wies Moens en Ward Hermans.

Een laatste kenmerk betreft de hang naar radicale, gewelddadige oplossing met simplificatie van de ingewikkelde sociaal-politieke problemen, en een verheerlijking van de militaristische stijl (P. Vandromme, *L'Europe en chemise*). Tot deze gevaarlijke simplificaties behoorden ook antisemitische uitlatingen die zowel uit Frankrijk als uit Duitsland overwaaiden, en waarbij men bijzonder onkritisch stond t.o.v. de evolutie van Hitlers NSDAP sedert 1927.

2. DE GROOTNEDERLANDSE VISIE IN HET VERDINASO EN DE NATIONALISTISCHE CHAOS VAN 1928-'32.

Na de eerste wereldoorlog werd de grootnederlandse stroming versterkt. Niet alleen Jules Persyn (*A glance at the soul of the Low Countries*, 1916) en Cyriel Verschaeve in zijn geïmproviseerde rede op het 6e Grootnederlands Studentencongres te Leuven, maart 1920; maar ook Robrecht de Smet en Jeroom Leuridan in het weekblad *Vlaanderen*, dat van mei 1922 af haast ononderbroken het Grootneerlandisme als cultureel en politiek ideaal voorstelde; en bovenal Pieter Geyl met zijn *De Groot-Nederlandsche Gedachte* (met als ondertitel: *Historische en politieke beschouwingen*), waarvan de eerste bundel in 1925, de tweede in 1930 verscheen, hebben een bijzondere inbreng gehad in het formuleren van de Grootnederlandse gedachte. Men mag t.a.v. Joris van Severen daarbij niet uit het oog verliezen dat naast Geyl, die men in Vlaanderen te zeer in een beperkende anti-Pirennistische optiek las, ook andere grote historici, als Johan Huizinga (zie A.S. Jongkees, *Une génération d'historiens devant le phénomène bourguignon*, in *Bijdragen en Mededelingen Geschiedenis der Nederlanden*, dl 88, afl. 2, 1973) en Jan Romein een breed heelnederlands perspectief tekenden. Van Noordnederlandse katholieke zijde schreef Anton van Duinkerken in 1931 over Groot-Nederland en Wij.

Van Severen versmolt dit grootneerlandisme met twee andere elementen, nl. het sociale solidarisme

en de militie. Op het Grootnederlands studentencongres te Gent, op 29 maart 1926, formuleerde hij de nieuwe, intrinsiek verbonden doelstellingen van de V.B. Hij wilde een politiek Groot-Nederland, radicaal en onmiddellijk, zij het dan dat hij enige jaren later deze politieke ontwikkeling in een fascistische imperiale kleur zette (het Diets Imperium). Daardoor ontmoette het Verdinaso wel enkele Noordnederlandse groepjes met analoge stellingen, maar vervreemde het meer en meer van de groep Leuridan-De Clercq-Elias die het politieke grootneerlandisme slechts als een verre bekroning zag. Hierbij traden spanningen op die te maken hadden met de keuze tussen een klein-Belgische of groot-Nederlandse oplossing van de Vlaamse vraagstukken, problematiek die door het Belgisch eeuweest werd opgeroepen. De brochure van Ward Hermans, Wat Groot-Nederland had kunnen zijn en nog worden kan (1930) was op dat stuk illustratief.

Het is nochtans niet deze eerste doelstelling van Joris van Severen die de chaotische toestand van het Vlaamse nationalisme in 1928 heeft veroorzaakt. Het grootneerlandisme bleef daarvoor te veel een academische, utopische aangelegenheid. De onmiddellijke moeilijkheden lagen op het partijpolitieke vlak. Sommige grootnederlanders, zoals Robrecht de Smet, hadden reeds in 1924 de Frontpartij volledig afgeschreven. Vrijwel onmiddellijk na zijn Gentse toespraak begon Van Severen aan een weloverwogen sabotage van de nationalistische concentratiepogingen. Het solidarisme als sociaalpolitieke doctrine en de vorming van een militie deden vraagtekens rijzen. Toen het zgn. Directorium, eind april 1928 geformeerd, begon te functioneren, liepen de eerste gesprekken, in Roosendaal, juni 1928, over het grootneerlandisme. Maar in de schaduw rijpte de vraag bij P. Geyl, H. Vos, H. Borginon en ook J. Leuridan en D. Devos, wát Van Severen met het nationaal solidarisme bedoelde.

Voornameijk tussen Borginon en Van Severen ging het om de definiëring van de organische staatsidee en het christelijk solidarisme. Hoe meer men daarover bekvechte, hoe meer het Directorium uiteenviel en hoe meer Van Severen zich geïsoleerd opstelde. Toen hij zich op 25 maart 1931 uitsprak tegen het federaal statuut van Herman Vos, volgde Ward Hermans, met een brochure, Federalisme en Groot-Nederland (1931). In de tekst lagen duidelijk verwijzingen naar G. Valois, een van de theoretici van de Action Française (Guerre ou Révolution, 1931). Veel meer dan het grootneerlandisme, zou de discussie over staats- en maatschappijordening de kloof onoverbrugbaar maken.

3. HET NATIONAAL SOLIDARISME, QUADRAGESIMO ANNO EN HET VERDINASO.

Het solidarisme, dat op het einde van de jaren twintig in vele Vlaamse tijdschriften opdook, was eigenlijk niet nieuw. Aan katholieke zijde bleef het sinds Rerum novarum (1891) in de lucht. Het nieuwe bestond in een poging tot versmelten van het sociaal-solidaristisch programma met de volksnationale strevingen. Het Verdinaso bepleitte deze versmelting naar een vernieuwde staatsordening toe. L. Delafortrie wijst erop dat het Verdinaso bovendien in zekere zin ook aan het Daensisme schatplichtig was. Deze auteur ziet drie elementen die in de beweging van Van Severen samensmolten:

frontsoldaten-daensisten-activisten, die „resoluut links stonden in hun sociale opvattingen” en van links naar rechts ombogen in het Verdinaso. Buitenlandse invloeden m.b.t. de solidaristische doctrine kunnen worden teruggeleid tot La Tour-du-Pin, Sorel en Mussolini, en de encycliek van Pius XI, Quadragesimo anno (15 mei 1931), welke op haar beurt schatplichtig was aan de Duitse moraaltheoloog Heinrich Pesch.

De allereerste klanken van een solidaristische, corporatistische staatsordening waren te horen in Van Severens drie artikels in Ter Waarheid, 1924 : Vlaamsch Nationalisme. De praktijk vond hij bij nationalistische arbeidersgroepen in Izegem, waar de invloed van Odiel Spruytte groot was.

Steun werd hierbij verleend door Jong Dietschland dat van juni 1928 tot eind 1932 in bijna elk nummer op solidarisme en fascistische staatsordening terugkwam. O. Spruytte, L. Dumoulin en V. Lee-mans oriënteerden hun lezers op de vloed van Duitse publikaties over solidarisme en corporatisme, waarbij W. Rathenau (Die neue Wirtschaft, 1918 en 1921⁵), O. Spann (Der ware Staat, 1921 en 1931³) en H. Pesch (Lehrbuch der Nationalökonomie, 1924³ e.v.) toonaangevend waren. Op 30 augustus 1930 tekende Van Severen te Izegem de grondtrekken van een Vlaams nationaal solidarisme, en op 16 november 1930 wees E. Thiers op het voorbeeld van Frankrijk. Het waren deze toespraken die in Antwerpen en in het Directorium van het KVVN kwaad bloed zetten.

Toen op 15 mei 1931 - vijf maand vóór de stichting van het Verdinaso - Quadragesimo anno verscheen, kon dat gezien worden als een officiële bekroning van de inzichten van H. Pesch. De encycliek leek zich duidelijk uit te spreken voor het corporatisme, als geëigend middel om het economisch liberalisme te overwinnen. Dit corporatisme leek eveneens de meest duidelijke schepping van het fascistische Italië te zijn, niet zonder vatikaanse welwillendheid bejegend. Het ACW bleef bewust koel t.a.v. deze materie, maar een aantal medestanders van Van Severen, als E. de Langhe, P. le Roy en W. Moens schreven in de winter van 1931-'32, koortsachtig enkele brochures, om het Verdinaso voor te stellen. Deze brochures losten de babylonische spraakverwarring niet op. In zijn aflevering van 29 januari 1932 schreef Jong Dietschland over het hybridische lapwerk van Van Severen. Het weekblad vroeg wat Wies Moens wilde beduiden met publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, Emiel Thiers met beroepsstaat (letterlijke vertaling van het Duitse „berufsständische Ordnung”), Van Severen zelf met fascistische gezagsstaat „terwijl nog niet eens aandacht werd geschonken aan het zeer belangrijke vraagstuk der goederenverdeling of van de loon- of renteregeling.” Over het algemeen had het Vlaamse nationalisme geen aandacht gehad voor specifieke sociale en economische vraagstukken en dit wreekte zich nu wel erg. Nu poogden Jong Dietschland en Verdinaso in de rangorde van doelstellingen ook het maatschappelijke te verdisconteren. „Solidarisme is meer dan eenige stelregels van rechtvaardigheid die heerschen tusschen enkelingen onderen, of tusschen regeering en enkeling in den liberaal-democratischen staat. Het is ook meer dan eenige beginselen van sociale politiek die bestemd is om de voornaamste gevolgen van de steeds aanvaarde liberaal-kapitalistische wanorde

te overpleisteren. Het solidarisme is anders en meer: het wil den echten organischen samenhang van de maatschappij, van den staat, van de economie weder herstellen (...). Daarom moet opgeruimd worden met den liberaal-democratischen geest en met de liberaal-democratische vormen: het parlementarisme, de massademocratie, den partijstaat (...). Het solidarisme is gericht tegen den klassenkamp van links d.i. de diktatuur van het proletariaat en tegen den klassenkamp van rechts d.i. de diktatuur van de geldmachten" (nr. van 11 maart 1932).

Het Verdinaso heeft wel gepoogd om deze doctrine om te zetten in sociaal-economische organisaties. Maar reeds in 1934 waren de corporatistische experimenten zo goed als uitgedoofd.

4. DE UITBOUW VAN HET VERDINASO.

In de gouvraad van het KVVN te Brugge, op 6 oktober 1931, zette Van Severen het organogram van zijn beweging uiteen: het Verdinaso als politieke beweging, geruggesteund door solidaristische corporaties, een eigen jeugdverbond en een eigen militie. Voor de financiële middelen lag van 1931 tot 1937 de verantwoordelijkheid bij de accountant Paul van Herzele.

De politieke lijn werd bepaald door het weekblad Hier Dinaso dat van 1 januari 1932 af verscheen en dat een versmelting was van De Westvlaming (Roeselare) en De Vlag (W. Moens). Van Severen zag het Verdinaso als „de vormgevende kern van de komende Dietsche nationaalstaat". De eerste jaren leidde Van Severen zelf het weekblad; pas van 1936 af trad een meer onafhankelijke redacteur op, Willem Melis. Het blad wierf 9000 lezers maar van 1937 af verkeerde het in financiële moeilijkheden. De beweging, die in november 1931 169 leden telde, groeide traag. Precieze ledencijfers zijn tot nogtoe niet bekend. Schattingen gaan, voor het hoogtepunt van het Verbond, tot 8.000 à 12.000 leden. Anderen menen, op grond van recent onderzoek, dat de beweging nooit meer dan ruim 2.000 leden heeft gehad, maar dat er een wat ruimere kring van sympathisanten bestond. Voornamelijk de zeven landdagen werkten als blikvangers. De eerste drie werden in de Westvlaamse achterban van Joris van Severen georganiseerd, in Roeselare op 10 juli 1932, en in Tielt op 10 september 1933 en 7 oktober 1934. De aanvangsjaren zijn dus Westvlaams getint, met Emiel Thiers en Juul de Clercq; al is de ideologische inbreng van Wies Moens, die het programma van 10 juli 1932 schreef, niet te onderschatten. De landdagen te Brugge, op 4 augustus 1935 en 9 augustus 1936, waren een openbaring van de eigen, welsprekende stijl van het Verdinaso. De twee laatste landdagen, te Antwerpen op 29 augustus 1937 en te Gent op 11 september 1938 (met 7000 aanwezigen) stonden geheel in het licht van de door Van Severen afgekondigde nieuwe marsrichting (zie verder). De achtste landdag, voorzien voor 10 september 1939, in Brussel, is niet meer doorgegaan.

De corporatistische groepen werden geformeerd uit het Verbond van het Nationaal Arbeiderssyndicaat (NAS), waarvan Pol le Roy algemeen secretaris was. In West-Vlaanderen waren het in de aanvang vakbondsgroepjes van christen-democratische allure, die rond Spruytte en Moncarey gepoogd hadden een eigen syndicaat op te bouwen, eerst aanleunende bij de Frontpartij, nadien bij het Verdinaso. De

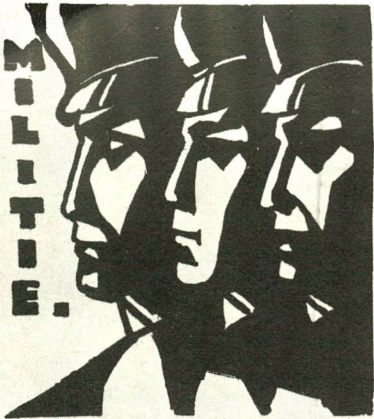
Uitgave van het

Verbond van

Dietsche Nationaalsolidaristen

VIER
DINASO: LIEDEREN

MILITIE.

Woorden van DAGLIELO

Muziek van Jef TINEL

Alle rechten voorbehouden

leidende figuur was daar Juul de Clercq. De sociale bewogenheid sprak uit Jan Rijckoort's Van Marxisme tot Dinaso. Rijckoort had in Harelbeke nog harde proletarische ervaring gehad. De corporatieve syndicale doctrine werd echter door Pol le Roy geformuleerd (*Le Verdinaso et l'ordre corporatif*, 1938). Deze doctrine vertoonde veel gelijkenis met het „syndicalisme révolutionnaire” van de strekking Sorel-Mussolini.

Onder drukking van het ACW werd in de zomer van 1934 de financiële basis van het NAS ondergraven. Het antwoord van het Verdinaso, nl. de oprichting van de Dinaso-Corporaties op 1 augustus, was een slag in het water. Ondanks de inspanningen van J. Rijckoort, J. de Clercq en P. le Roy was dit corporatistisch syndicaat gedoemd om te stikken. Le Roy kwam wel in de hoofdleiding van het Verdinaso en poogde met het weekblad *Orde* een ideologische onderbouw te scheppen. Het blad versmolt een jaar daarna met *Hier Dinaso*.

De derde peiler van de beweging werd gevormd door de Dinaso-jongerengroepen, gevormd uit restanten van het AKVS, met o.a. Edgard Boonen en Jef van Bilsen. In 1931 werd Leo Poppe aangesteld als leider van het Verbond van Dinaso Knapenvendels; het jaar daarop stak onder zijn redactie *Jong Dinaso*, *Strijdblad der Dietsche Jeugd van wal*. Poppe was de organisator van de Jongdinasokampen waar de eigen stijl van de beweging met succes ingeoeffend werd. Het verbond stuitte echter op verzet bij een aantal nationalistische jongeren die Wies Moens in Dietbrand (oktober 1933) volgden. Het Verdinaso, meent H.J. Elias, verloor zo zijn werfkracht bij de dietsgezinde jongeren en de kloof tussen VNV en Verdinaso werd wijder. In 1935 werd het verbond omgedoopt tot Verbond van Jongdinasovendels. Inmiddels kreeg de Verdinasowerking aan de universiteiten een zekere omvang. Te Gent ontstond in 1935 de *Dinaso-Student*, met Norbert Dewitte als hoofd-

redacteur en Lode Claes als een der drijvende krachten. In Leuven was er Jef van Bilsen die in 1936 de propaganda voerde.

De vierde en wellicht de meest betwiste, ook de meest fascistoïde peiler van de organisatie was de militie. Reeds in 1929 dacht Van Severen aan een militie en uit restanten van het ANJV - zeer tegen de zin van de VOS, die zich op 12 april 1931 nog uitdrukkelijk tegen militievorming verzetten - werden de eerste groepen samengesteld onder leiding van Jef Missoorten. Van 1932 af waren er knokpartijen met socialistische tegenbetogers, die hun actie nog opvoerden na de overwinning van Hitler in Duitsland (januari-maart 1933), omdat ze de Militie al te zeer als een kopie van nazistische organisaties zagen. Op 1 augustus 1934 werd deze militie omgevormd tot Dietsche Militanten Orde (DMO), om zich te onderwerpen aan de wet van 29 juli 1934, houdende verbod van privé-milities. Langzamerhand groeide boven J. Missoorten en P. Persyn de invloed van Jef François, die in februari 1937 de leiding van DMO overnam en in mei 1938 het maandblad Recht en Trouw uitgaf, met de medewerking van M.H. Seys en L. Delafortrie.

5. DE REACTIE OP HET VERDINASO.

De stichting voor het Verdinaso op 6 oktober 1931 vergrootte, als dat nog kon, de verwarring in het nationalistische kamp. In 1932 kwam er in Kester geen landdag. H.J. Elias verzette zich heftig tegen het nationaal-solidarisme, dat hij als de camouflage van fascisme, nationaal-socialisme en Action Française beschouwde. Eind 1931 werd een verzoeningscommissie door het KVVV ingesteld, met A. Catry, K. de Vleeschauwer, J. Leuridan en E. Thiers, dus nog binnen West-Vlaanderen. Thiers hakte de knoop door: volgens hem was Joris van Severen aan geen enkel besluit gebonden. De strijd verlegde zich naar het parlementaire vlak, waar de Vlaamsnationale groep in mei 1932 ostentatief met Van Severen brak. Ward Hermans kwam echter naar het Verdinaso over. Het gros van de nationalisten was dus ten zeerste aangeslagen. „Er ging (...) een zodanige invloed van het Verdinaso uit dat de partijnationalisten - zij het dan schoorvoetend - ook een autoritaire groepering optimmerden, nl. het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) met als leider: Staf de Clercq” (E. van Cauwelaert). De stichting van het VNV op 10 juli 1933, geschiedde op een ogenblik dat het Verdinaso overal werd aangevallen. Er waren wel nationalistische groepen, bv. rond R. Tollenaere, L. Wouters en L. Matthys, die in de jaren 1931-'34 met hun sociale opvattingen dicht bij het nationaal-solidarisme stonden; Jong Dietschland pleitte in zijn nummer van 27 oktober 1933 wel voor verzoening. Maar er waren ook nationalisten die - meer links opgesteld - de felste kritiek op het Verdinaso leverden, zoals Rosa de Guchtenaere, Boudewijn Maes en August Dousy, rond De Dietsche Voorpost (van 1932 af opvolger van De Voorpost).

Net zoals in Nederland was de publieke opinie, zeker tot eind 1934, al te weinig verontrust over de stijging van het fascisme. Toen Hier Dinaso, op 6 januari 1934, verklaarde dat „... alleen het Verdinaso in Dietschland de drager (is) van de fascistische revolutie”, dan was dat evenwel een schromelijke zelfoverschatting. Hier Dinaso beging wel de onvergeeflijke fout aan het antisemitische

scheldkooi mee te doen, en de uitspraken van Ward Hermans ter zake waren kras.

A.W. Willemsen wijst in *Het Vlaams-Nationalisme* (1969) op de „modderpolemieken” van Hier Dinaso, op de grootspraak en op de leiders-cultus die men in dit blad aantrof. De beweging legde „intern de nadruk op een „sobere” stijl, naar buiten, in de pers, klonk de hoeratoon”.

Het verzet tegen het Verdinaso kwam van 1933 af ook vanuit de liberale pers, met name *De Nieuwe Gazet* en *La Dernière Heure*. De bijdragen van J. Peeters in het tijdschrift *De Vlaamsche Gids* (1932 en 1933) hielden een waarschuwing in. De aanvankelijke aandacht voor nationale en solidaristische problemen bij Hendrik de Man, *Nationalisme en Socialisme* (1932) en bij Alfons Vranckx, *Gemeenschap en Klassenstrijd* (1932) verzwoond in een frontale aanval tegen het Verdinaso in de ABVV-uitgave van een andere socialist, Jef Rens, *Het Fascisme in Vlaanderen* (1936). Herman Vos betitelde het Verdinaso als machtsnationalisme, volstrekt in tegenstelling met het vrijheidsnationalisme van De Man. Auteurs als Max Lamberty, sinds 1929 medewerker van C. Huysmans aan *Ontwikkeling*, en André Demedts, met zijn polemische bijdragen in *Tijdstroom* (III, 1933) over fascisme en nationaal-socialisme, deden de mensen nadenken.

Ook de christelijke arbeidersbeweging kon het Verdinaso onmogelijk aanvaarden. Niet alleen reageerde het ACW terughoudend op een aantal solidaristische passussen uit de encycliek *Quadragesimo Anno*, haar belangrijkste verdedigers zaten op de regeringsbanken. Het antifascistisch voorbeeld van de Nederlandse katholieke arbeidersbeweging (H. Poels c.s.) sterkte haar houding.

De Belgische regering liet het Verdinaso niet betijen. De Broqueville verbood reeds in november 1933 de staatsambtenaren lid van het Verdinaso te zijn. Een wet, dd. 29 juli 1934, verbood de privé-milities.

Het leek erop dat het Verdinaso, op 1 augustus 1934 langs alle zijden aangevallen, geen reële groeikansen zou krijgen. Precies op dat ogenblik voerde Van Severen een spectaculaire wending uit.

6. DE „NIEUWE MARSRICHTING” VAN 1934 EN DE BELGISCHE POLITIEK VAN 1936-'40.

Reeds in het najaar van 1933 deden geruchten de ronde dat Van Severen van het radicale antibelgisme af zou stappen. De landdag van 10 september 1933 te Tielt ging niet voorbij zonder enige wrijving met Wies Moens die verklaarde: „Ik propageer niet wat tegen de volkse gedachte, waarop het Verdinaso werd gevestigd, indruist”.

Formeel sprak Van Severen voor het eerst over de „nieuwe marsrichting” te Kemzeke op 14 juli 1934, in aanwezigheid van J. Missoorten en W. Melis. De redevoering werd in *Hier Dinaso* van 21 juli gepubliceerd. De reactie was matig, vele volgelingen begrepen de draagwijdte niet en aarzelden. Voor Van Severen betekende de nieuwe marsrichting de eerste stap naar een fascistische machtsverovering binnen het Belgische staatsbestel, met de uiteindelijke hereniging van de Nederlanden (het zgn. Bourgondisch ideaal). Een tweede toespraak, ditmaal te Izegem, op 20 augustus (gepubliceerd *Hier Dinaso*, 1 september) maakte meer indruk. De tekst werd in brochure uitgegeven: Van de demolibera-

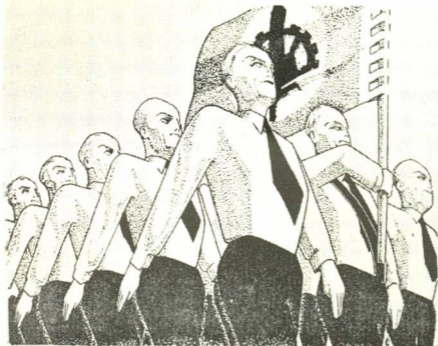
le Volksverscheurdheid naar Dietschland en Orde ! Door het Verdinaso. Een breuk met Wies Moens was nu onvermijdelijk. E. Thiers verdedigde Van Severen zo hard hij kon. Hij rekende voorgoed af met het traditionele flamingantisme en hollandisme, zowel met de Vlaams-nationale politieke formatie als met de extremistische groepjes rond Vlaanderen-Jong Dietschland. Het conflict trad geheel in het daglicht op de landdag, wederom in Tielt, op 7 oktober 1934. Wies Moens bezwoer Van Severen, vast te houden aan „het organisch volksbeginsel, waarmede het Verdinaso staat of valt” (Dietbrand, november 1934). Van Severen, Thiers, Melis en Moens zagen scherp in dat de kern van het betoog draaide rond de voor vele nationalistten onoverbrugbare tegenstelling tussen het volks-nationalisme en het staats-nationalisme, dit laatste in Vlaanderen belast met ressentiment tegen het Belgische bestel. H.J. Elias maakte daar gebruik van. Hij hekelde Van Severens richting als „de eerste stap naar een meertalige Dietse natie” (De Dietsche Volksstaat, 1935).

Terwijl E. Thiers de eigen gelederen poogde te overtuigen, trachtte W. Melis de brug naar de andere flaminganten te behouden met De Strijd om de Vereeniging der Nederlanden (1935) en met een nieuwe redactionele aanpak van Hier Dinaso. W. Melis was er volgens A.W. Willemsen voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor, dat het peil van het blad steeg: minder schelden, lang niet meer zoveel „modderpolemieken” als in de eerste jaren. De historici zijn het er echter over eens dat de zgn. nieuwe marsrichting voor het Verdinaso niet geloond heeft; het Verdinaso gaf de indruk te stagneren. Het poogde nu wel de Belgische nationale idee te integreren in de „grootheid van een Bourgondische staatsstructuur”. Van Severen wou een ouverture naar de Walen en de franstalige Vlamingen. In juni 1936 kwam L'Ordre Thiois uit. Korte tijd nadien werd dat Pays-Bas Beligues, waar Jef van Bilsen en Jacques Boseret aan meewerkten. Bij deze doorbraakpoging moet nog P. le Roy vermeld worden met Orde in België (1937) en Le Verdinaso et le problème de l'ordre corporatif (1938). Toch kwam een Waalse organisatie eerder traag op gang. J. Boseret kreeg de steun van Louis Gueuning, die net voor het uitbreken van de oorlog, op 4 mei 1940, leider van de Romaanse gouwen werd.

Het had weinig zin. In de Revue Générale Belge van september 1938 schreef P. van Axel een artikel onder de veelbetekenende titel: Le mouvement flamand et le retour à l'état belge. Inderdaad van 1936 af is de nieuwe marsrichting recht afgestevend op de versterking van het Belgische staatsbestel, met inbegrip van de cultus voor de dynastie en de versterking van het koninklijk gezag.

Terzelfdertijd openbaarde zich in de rangen van het Verdinaso en voornamelijk in de leiding een steeds diepergaande malaise. De invloed van Jef François steeg voortdurend; dit verontrustte een aantal leidende figuren als Willem Melis, Frantz van Dorpe, Jef van Bilsen, en gaandeweg zelfs Emiel Thiers. Van 1937 af controleerde François niet alleen de financies, maar ook de DMO en het weekblad Hier Dinaso. Toen werd de basis gelegd van de tweespalt die na 10 mei 1940 zou uitbreken.

Van Severen, die op 29 augustus 1935, op de 4e landdag, indringend op het dreigend oorlogsgevaar

De D. M. O. MARSCHERT !

Voor Koning en Volk
 Voor Orde en Welvaart
 Voor Vrijheid en Weerbaarheid !

Ons volk moet meester zijn in eigen land !

ZATERDAG 1 JULI **FAKKELTOCHT**

te 21,30 u. Deurne-Noord
 22 u. Deurne-Zuid
 22,30 u. Bergerhout
 11,30 u. Berchem
 12 u. Oude God

ZONDAG 2 JULI :

VERDINASO

ANTWERPEN

Politieregiment - Weerdt niet op straat.

Verantw. opsteller: Paul Persyn, Charlottalei 23, Antw.

Strooibiljet uit 1939.

en het internationale communisme geweest had (nog vóór de Spaanse burgeroorlog), koos de politieke lijn van koning Leopold, van wie beweerd werd dat hij sympathieën voor het Verdinaso had. Van Severen stelde zich neutralistisch op en dat leverde hem een zeker begrip vanwege Paul H. Spaak op.

Het Verdinaso bleef enigszins in de schaduw tijdens de Concentratieonderhandelingen te Leuven, op het congres van 19 juli 1936, waar Fr. van Dorpe het standpunt van het Verbond naar voren bracht. Het Verdinaso kwam echter niet in het leidinggevend orgaan. De eisen lagen te hoog, althans bij Joris van Severen. W. Melis en Fr. van Dorpe waren in de jaren 1938-'39 wèl tot toegevingen bereid. Precies van deze twee laatsten ging een sterke impuls uit : de Vereeniging België-Nederland-Luxemburg. Zowat van alle zijden werd weer over Groot-Nederland gesproken en geschreven (L. vander Essen, L. de Lichtervelde, B. Poukens e.a.), een late naooogst op de visies van P. Geyl en J. van Severen. Zonder het Verdinaso zou deze aandacht niet zo groot geweest zijn. Alleen Fl. Prims (De Wording van ons nationaal Bewustzijn, 1938) reageerde klein-Belgisch, terwijl vanuit de traditioneel nationalistische hoek J. Brans wees op De Illusie der historische Lotsverbondenheid (1939).

Eveneens in de schaduw bleef het aandeel van E. Thiers en P. le Roy in de besprekingen in de Commissie voor de Hervorming van de Staat. De mobilisatie maakte echter de contacten moeilijker. L. Delafortrie poogde Van Severen, die enkele maanden ziek was, bij te springen. Binnen het Verdinaso ontstond een meningsverschil over de te volgen gedragslijn bij de verkiezingen van 2 april 1939. E. Thiers drukte de oude lijn van het anti-parlementarisme door. Fr. van Dorpe, J. van Bilsen, P. Persyn wilden het anders. Een bijna stuurloos Verdinaso begon ledenverlies te lijden. Na

1 september 1939 hervatte de leider zich. Loyau-
teitsverklaringen en hartstochtelijke sympathiebe-
tuigingen voor de persoon van Leopold III volgden
elkaar op, tot eind april 1940. Het was duidelijk
dat de meerderheid van de Verdinaso leden deze
loyauteitspolitiek ook na 10 mei 1940 zouden vol-
gen.

7. HET VERDINASO IN NEDERLAND.

Reeds vroeg heeft Joris van Severen contact ge-
zocht met Noord-Nederland. A. Mussert kwam
naar Sint-Michiels - Brugge op 22 september 1933
en in het voorjaar 1934 was Van Severen met
Thiers in Nederland bij Henri Bruning, Ernest
Michel en Ernest Voorhoeve. Deze laatste was
menigmaal gastspreker op Verdinasovergaderingen
en landdagen in Vlaanderen.

Een aantal groepjes in Nederland stond dicht bij of
droeg dezelfde naam als het Verdinaso van Joris
van Severen. Carlos van Sante, sinds 1926 in Ne-
derland, maar voornamelijk Wouter Lutkie (Van
Toorop tot Mussolini, 1928) bepaalden in beperkte
kring het klimaat. Lutkie en Michel waren ten
zeerste beïnvloed door de geschriften van Léon
Bloy en Charles Maurras. Ook hier weer kregen
integralistische katholieken aansluiting op het
Vlaams nationalisme. Tijdschriften als De Gemeen-
schap van Albert Kuyle en Roeping van Gerard
Knuveler stuurden aanvankelijk in dezelfde
richting. Een aantal themata leefden ook in Noord-
Nederland, zoals bv. de verhouding tussen natie en
staat en de verhouding tussen sociale vooruitgang
en democratie. Voor het eerste wijzen we op J.E.A.
vande Poel, die in 1928 te Nijmegen een proef-
schrift afleverde, Nationaliteit en Staat. Hij was
medewerker van het weekblad Vlaanderen en be-
hoorde tot de groep van Rob. de Smet. Wat het tweede
betreft, is de bundel opstellen uit 1935 over Volks-
eenheid, uitgegeven door de Conferentie van
Nederlandse Studentenverenigingen (waaraan het
Dietsche Studentenverbond meedeed) illustratief:
dr. G. Knuveler, die F.C. Gerretson had moeten
vervangen, behandelde Volk en Staat, en Emiel
Verviers Sociale tegenstellingen en corporatieve
staat.

De Dinasogroepen in Amsterdam, Den Haag, Nij-
megen, Leiden, Utrecht en Delft, stonden onder
leiding van Gerard vander Horst. Zij opereerden
aanvankelijk naast de Corporatistische Concentra-
tie van F.C. Gerretson, die na 1931 in fascistisch
vaarwater verzeild was. Zijn Concentratie - mede
onder invloed van de gebeurtenissen in Duitsland -
viel in 1934 uiteen. Sommige leden kwamen terecht
in de NSB van A. Mussert (ook al sterk beïnvloed
door Lutkie en Mussolini); andere in het Zwart
Front van A. Meyer; weer andere in het Verdinaso.
Ze deelden allemaal de gedachte aan een soort van
maatschappelijke en politieke restauratie (W. Zaal,
De Herstellers, 1966), de stichting van een fascisti-
sche gemeenschap op historisch Nederlandse grond-
slag. Toch keerde De nieuwe Gemeenschap (1934)
zich tegen deze groepen, ook tegen het Verdinaso.
Pas in 1938 kwam er een duidelijker gestructureerd
Verdinaso-Nederland, dat aanvankelijk zowel tegen
Mussert als Meyer getreden heeft, en waarbinnen
toch nog tegenstellingen bleven bestaan. H.G.W.
van der Wielen, die deel uit had gemaakt van de
Jongnederlandsche Gemeenschap van Robrecht de
Smet, en die wat linkser stond opgesteld, werd
overvleugeld door Vander Horst.

Het dient wel beklemtoond dat de reactie van de Nederlandse regering, het episcopaat en de katholieke arbeidersbeweging, én het intellectuele verzet tegen fascistische invloeden feller leefde. De eerste regeringsmaatregelen dateerden reeds van januari 1933. Mgr. H. Poels was een der eersten die van juni 1933 af verkondigde dat katholieken juist op grond van hun geloof niet tot fascistische organisaties konden toetreden. In dit verband kunnen de bisschoppelijke mandementen van 2 februari 1934 en 8 februari 1936 (dit laatste duidelijk onder de signatuur van mgr. de Jong) geciteerd worden. De uitgesproken antifascistische houding van mgr. de Jong en mgr. Poels heeft niet nagelaten de houding van het Belgisch ACW te beïnvloeden, zij het dat de Westvlaamse kanunnik L. Colens, algemeen proost (*Ce que nous pensons de Rex*, 1936), en kardinaal Van Roey hoofdzakelijk het rexisme van Léon Degrelle op het oog hadden. Uit de studie van W.L. Plavsic (*Le cardinal Van Roey*, 1974, p. 64 e.v.) en de verzameling *Herderlijke Brieven over Politiek*, van K. van Isacker 1969, de nrs 55, 56 en 57, blijkt evenmin een directe verwijzing naar het Verdinaso; de drie kerkelijke documenten in kwestie zijn: het decreet van 20 november 1935, de collectieve brief van 25 december 1936 waarin, uiterst beknopt, te lezen staat: „Zoo keuren wij uitdrukkelijk af de strekkingen naar de eene of de andere verwezenlijking van een „totalitaire” of „dictatoriale” regeeringsvorm”; en ten slotte, de beruchte brief van kardinaal van Roey, van 9 april 1937.

In juni 1939 wilde Ernest Voorhoeve, onder invloed van Henri Bruning, een gesprek aangaan zowel met Mussert als met Meyer. Er kwam inderdaad een akkoord op 7 augustus 1939, het zgn. Verbond der Nederlanders.

8. HET EINDE VAN HET VERDINASO.

De gebeurtenissen van mei 1940 hebben het Verdinaso volledig ontredderd. Na de gewelddadige dood van Joris van Severen in Abbeville op 20 mei, duurde het nog tot juni eer dit nieuws in Vlaanderen doordrong. Normaal kwam de leiding van het Verdinaso toe aan Emiel Thiers. Hij bleef bewust afzijdig toen in de maanden juli en augustus 1940 een aantal politieke en sociaal-economische onderhandelingen plaats grepen, waarbij het manifest van Hendrik de Man (eind juni) en de besprekingen tussen graaf Lippens en graaf Capelle, secretaris des konings (6 juli), de aanleiding waren. Op 20 augustus werd Thiers opnieuw betrokken bij het gesprek over de staatshervorming. Op 24 augustus kwam het eerste oorlogsnummer van *Hier Dinaso* uit. Het stond onder leiding van Jef François en Pol le Roy, en verscheen met toelating van de Militärverwaltung. Het Verdinaso (of wat daar nog van overbleef) viel uiteen in twee groepen, een gematigd Antwerps-Brusselse met Fr. van Dorpe, Paul Persyn en Jef van Bilsen, gekant tegen collaboratie, en een extremistische groep Gent met Jef François, Pol le Roy en Jef de Langhe, die wèl op collaboratie aanstuurden. Uiteindelijk bezweek Thiers voor de druk van de extremistische groep. Hij nam ontslag op 21 januari 1941. Paul Persyn volgde hem op 28 januari op. Ook Louis Gueuning verbrak nu het contact.

Vele Dinasoleden hadden inmiddels de beweging verlaten. H. de Man poogde in de eerste maanden van 1941 een Nationale Bond Vlaanderen op te zetten, analoog met de doelstellingen van Robert

Poulet, Raymond de Becker, Pierre Dye en Louis Gueuning voor Wallonië.

De collaborerende groep van het Verdinaso werd (gedwongen) opgenomen in de Eenheidsbeweging van het VNV, op 5 mei 1941. Een maand later, 7 juni, verscheen het laatste nummer van Hier Dinaso. Het blad werd omgedoopt tot De Nationaal-Socialist, orgaan van het Vlaamsch Nationaal Verbond, waarbij Albert Deckmyn in de redactie bleef. Leo Poppe werd redacteur van De Jonge Nationaal-Socialist. Op de meeting van 22 juni 1941 in het Koninklijk Circus in Brussel sprak A. Deckmyn, naast St. de Clercq, H. Elias en P. Finné. Hij ging ook naar Tielt om er op 11 juli te spreken over „Vlaanderen tegenover het bolsjewistische gevaar”. Acht dagen later meldde Jef François zich voor het Vlaamsch Legioen, nadat de DMO met de VNV-militie versmolten was tot de Zwarte Brigade.

Bij het uitbreken van de oorlog tegen Rusland kreeg de collaboratie een nieuwe dimensie. Jef François vertrok met het eerste contingent vrijwilligers op 6 augustus 1941.

Andere Verdinaso-leden, als Fr. van Dorpe en J. van Bilsen, gingen in de winter 1940-'41 in het verzet. De groep Demain begon met voort te bouwen op een aantal hervormingsgesprekken van augustus 1940, o.a. de versterking van het koninklijk gezag. Deze groep werd van Vlaamse zijde gevormd door Tony Herbert, die sedert 1934 af en toe sympathieën voor het Verdinaso had getoond en die een eigen weerstandsnet had opgebouwd.

Toen een secretariaat werd geformeerd, dacht men aan Jef van Bilsen. Ook Van Dorpe werd in deze groep betrokken.

Inmiddels hadden de kerkelijke overheden zich in mei 1941 tegen een Joris van Severen-herdenking verzet. Toch poogden sommigen op 22 november 1941 een Genootschap op te richten. Onder hen: Jef François, Fernand Pauwels, Honoré de Busschere, Frantz van Dorpe, Leo Poppe en Luc Delafortrie als secretaris. Een brochure, Van Severen en wij, 1942, werd zonder Duitse toelating uitgegeven, wat Delafortrie in de gevangenis bracht.

9. HISTORISCH OORDEEL OVER HET VERDINASO.

In zijn boek *De Vlamingen* (1972) schrijft M. Ruys dat het Verdinaso de hele duur van zijn bestaan een buitenbeentje gebleven is, een marginale organisatie. H.J. Elias betwijfelde de politieke relevantie. A.W. Willemsen, die wees op de vooral destructieve uitwerking van het „integrale grootneerlandisme in het Vlaams-nationalisme” uit die jaren, stelde dat de „Bourgondische gedachte, zoals die in het Verdinaso in zijn latere fase tot uiting kwam (...) ontdaan van de autoritaire strekking, meer aanknopingspunten met de politieke realiteit (had), vooral aan het einde van de jaren dertig”. Willemsen voegde eraan toe: „In het Verdinaso was er een ontwikkeling, waarin gestuurd werd in de richting van een realistische Benelux-politiek *avant la lettre*, maar deze werd in feite gehinderd door de erfenis van de autoritaire stijl en het militant-soldateske optreden”.

Van franstalige zijde wees J. Willequet op de „zachte” vorm van het Verdinaso-fascisme, en J. Gotovitch op de „position particulière” van het Verdinaso.

Het is duidelijk dat het Verbond fascistoïde trekken

bezat. Alleen, er ontbrak in Vlaanderen de steun van de grote financiële groepen, industrie en leger, om tot een waar fascisme te komen. De antikapitalistische woordenschat, het onmachtig solidaristisch experiment, de droom van een nauwelijks door antisocialisme versluierde klassenloze maatschappij, dat alles was niet bestand tegen de toekomst. De ideologische onderbouw bij deze flaminganten wees op ideeën die nog thuishoorden in een pre-industriële cultuur. Dat leidde tot rancune, nog versterkt door integralistische tendensen en bovendien explosief geladen door al de onvervulde wensen van 11 november 1918. Het Verdinaso droeg in zich iets dubbelzinnigs, het appelleerde aan reactionaire neigingen en wou terzelfdertijd aan een revolutionaire toekomst bouwen. Ook in het Verdinaso werd het antibolsjewisme gestoeld op integralistische theologie. Van daar uit is een deel van de collaboratie verklaarbaar.

De politieke rol van het Verdinaso was op 10 mei 1940 zeker uitgespeeld. Het rapport van Von Falkenhausen van juli 1940 laat dit in onbewimpelde termen uitschijnen.

LITERATUUR: *Verbond van Dietsche Nationaalsolidaristen. Program*, z.j. [1931]; - W. Moens, *Nationaal solidarisme. De weg en het middel naar Vlaanderen's politieke, sociale en economische bevrijding*, z.j., [1931]; - P. le Roy, *Wat is en wat wil het Dinaso? Een eerste antwoord*, z.j. [1932]; - P. le Roy, *Wat is en wat wil het Dinaso? Een beknopt antwoord*, z.j. [1933]; - J.E. de Langhe, *De grondbeginselen van het Dietsche Nationaalsolidarisme*, z.j. [1933]; - M. Langohr, *De fascistische staat* (1934); - H. de Man, *Corporatisme en socialisme* (1935); - J. van Wezemaal, *Le fascisme à la conquête de la Flandre* (1936); - P. d'Ydewalle, *Au delà du flamingantisme, le Verdinaso*, in *Revue générale* (juni 1937); - W. Hermans, *Jodendom en communisme zonder maskers. Nog stoute waarheden* (1937); - M. Lamberty, *Het fascistisch geloof*, in *Dietsche Warande en Belfort*, jg. 38, nr 1 (januari 1938, p. 3-17); - *Dinaso-Militantenorde. Reglement van inwendige orde met wijzigingen van 10 november 1938*, z.j. [1938]; - J. van Severen, *Le Verdinaso, Son organisation. Ses buts. Ses méthodes*, z.j. [1939]; - J. Geldhof, *50 jaar christelijke arbeidersbeweging in Izegem* (1957); - L. van Berkel, *De tragische dood van Joris van Severen en Jan Rijckoort* (1960); - A. de Bruyne, *Joris van Severen. Droom en daad* (1961); - E. Weber, *L'Action française* (1962); - L. Delafortrie, *Joris van Severen en de Nederlanden* (1963); - L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-'40* (1964); - St. Vermeire, *Joris van Severen en het Verdinaso in beeld* (1965); - R. Baes, *Joris van Severen. Une âme* (1965); - S.H. Scholl, *150 jaar katholieke arbeidersbeweging in België III De katholieke arbeidersbeweging 1914-'39* (1966); - W. Zaal, *De Herstellers* (1966); - J. Willequet, *Les fascismes belges et la seconde guerre mondiale*, in *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale* (april 1967, p. 85-109); - P. Vandromme, *Maurras. L'Eglise de l'Ordre* (1966); - W. Grauls, *Ch. Maurras en de action française*, in *Dietsland-Europa*, jg. 12 (januari 1967, p. 5-15; februari-maart 1967, p. 11-17; april 1967, p. 19-23); - A.W. Willemsen, *Het Vlaams nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-'40* (1969, tweede uitgave); - H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914-'39*, III-IV (1969); - L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. I Het Voorspel* (1969); - *Liber Amicorum Louis Gueuning* (1969); - L. Kongs, *Bijdrage tot de studie van de Belgische openbare opinie tegenover de opkomst van het nationaal-socialisme. Een onderzoek over de jaren 1928-'30 in De Standaard, Gazet van Antwerpen, Het Volk en Vooruit* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Rijks-univ. Gent, 1969); - J. Stengers, *La droite en Belgique avant 1940*, CRISP, Courrier Hebdomadaire, nr. 468-469 (januari 1970); - J. Willequet, *Le fascisme: autopsie constat de décès*, in *Res Publica*, jg. 12, nr. 2, (1971, p. 243-264); - A. de Bruyne, *De kwade jaren*, I (1971); - E. van Cauwelaert, *Taalvrijheid? Een kritische motivering van de taalwetgeving* (1971, p. 34-49); - J. Gerard-Libois en J. Gotovitch, *L'An quarante. La Belgique occupée* (1971); - P. Vandromme, *L'Europe en chemise. L'extrême droite dans l'entre-deux-guerres* (1971); - C. Capitan-Peter, *Charles Maurras et l'idéologie de l'Action Française* (1972); - W. Dannau, *Zo sprak Léon Degrelle*, I - II (1973); - P. Louyet,

België en de Tweede Wereldoorlog. I De verloren vrede 1918-'39 (1973); - A. Hamilton, *L'illusion fasciste. Les intellectuels et le fascisme 1919-'45* (1973); - S.W. Couwenberg, *De omstreden staat. Ontwikkeling en problematiek van de staatstheorie in de 20e eeuw* (1974); - P. van Hees en A.W. Willemsen, *Geyl en Vlaanderen II Brieven en notities 1928-'32* (1974); - E. Defoort, *Een Belgisch reactionair katholicisme. Maurras en de Action Française binnen het Belgisch franstalig katholicisme 1898-1926*, (doctoraatsverhandeling, Kath. Univ. Leuven, 1975); - P.J. Meertens, *De Nederlandse fascistten in Ons Erfdeel*, jg. 18 nr. 1 (1975, p. 71-76); - L. Schepens, *Joris van Severen: een raadsel in Ons Erfdeel*, jg. 18 nr. 2 (1975, p. 221-239).

ROMAIN VANLANDSCHOOT